

Tornai József

Tankok, ágyúk és az irodalom autonómiája

Ha afelől kérdeznék: miért nem írtam vagy legalább beszéltem (magántársaságban!) ötvenhat őszéről, mindig az a fájdalom jut eszembe, amit az azt követő években, évtizedekben éreztem. S tudom, hogy legközelebbi pályatársaimnak, Csoóri Sándornak, Orbán Ottónak, Fodor Andrásnak, Pilinszky Jánosnak, Hernádi Gyulának, Jancsó Miklósnak, Perhács Lászlónak, Horgas Bélának, Konrád Györgynek, akikkel a hatvanas-hetvenes években sokat beszélgettünk és vitatkoztunk, ugyanígy fáj a fölkelésre adott tankos, ágyús válasz. Nem tudtunk, nem akartunk ehhez a sebhez nyúlni, olyan gyötrelmes volt, olyan gyógyíthatatlan!

A prágai kitavaszodás erre a sebre lett volna orvosság, ha augusztusban a tankok, ágyúk megint le nem tarolják végső reményeinket. Erre az 1968-as nyári leveretésre azonban már másként feleltünk. Ötvenhat után a világot, a világ szépségeit, a költészet mégiscsak megnyíló kapuit választottuk a teljes szabadság helyett. Hatvannyolc után ez már nem lett volna és nem is volt elég. Gondolkodásunkban és írásainkban egyre gyakrabban jelent meg az írói szabadság szüksége, mint akár a politikai függetlenség eszköze, akár a cselekvés mércéje. Ezekben az években kezdődtek el és folytatódtak azok az összecsapások a misztikus tekintélyt követő párttal, amelyeknek pesti, vidéki találgatók, írószövetségi ülések szolgáltak alkalmul. Ezekben a vitákban Csoóri Sándor mind határozottabban és gyakrabban követelte az irodalom autonómiájának vissza-, il-

letve megszerzését. A különös az volt, hogy a hatvannyolcát követő idők hatalmi emberei ezt az igényt nem is vonták kétségbe. Csak akkor merevedett meg az arcuk, ha nem e gondolatnak a közvetlen következményei is szóba kerültek: lapot, alapítványt, irodalmi társaságokat nem engedélyeztek. A gondolat feszítőereje és Csoóri, valamint mások írásai, szavai, tettei, aláírási akciók, ellenzéki, azaz autonóm mozgulások azonban már hatni kezdtek a magyar politikai és szellemi ugaron.

A fordulatot jól jelezte, hogy az írószövetség 1981-es közgyűlésén (amely azért is drámaivá vált, mert második napján Lengyelországban bevezették a szükségállapotot) már erkölcs és gazdaság egymásnak elmentmondó értékrendszere volt a legviharosabb vitatéma. **Eörsi István** akkor kérte, hogy vezessék be a valódi cenzúrát az amúgy is meglévő, de különféle ravaszkodások és elnevezések mögé bújtatott ellenőrzés helyett. Ezekben az években írta és jelentette meg a Párizsi füzetek sorozatban Az autonómia kísértése című politikai esszékötetet Konrád György, aki ekkor már illegalitásban volt: itthon nem közölték az írásait. Ő már nemcsak az irodalom de az állampolgár, az egyén autonómiájának utópikus képét rajzolta meg (a hetvenes években még az volt!): magától értetődőnek tartva a nyitott társadalom, a civil emberek közösségének önmeghatározását: a teljes emberi autonómiát.

És az értelmiség, az írás emberei csakugyan úgy kezdtek cselekedni és írni, mint-

ha függetlenek, önállóak volnának. Elkészült a Bibó-émlékkönyv, háromnapos tanácskozás volt Monoron, ahol 1956 óta először vették sorra az ország legszorongatóbb ügyeit.

Voltak, akik éppen ezekben az években fogadták el az állami nyakörvet s lettek azok a bizonyos Illyés-féle „magánszorgalmu kutyák”, Szomorú névsorukat nem akarom földézni. A többiek leírták, hangoztatták, hogy a gondolkodás számára nem lehetnek tabu témák. A szellemi, az irodalmi és politikai élet autonómiája éppúgy bírálat tárgya lett, mint a hazai csökkenő népszaporulat, történelmünk közelmúltja vagy a határainkon kívül rekedt magyar kisebbségek sorsa. Az írók 1986-os közgyűlése már kétnapos nyílt harc volt a hatalommal, ahol Albert Gábor a diplomácia minden finomkodását félrevetve sorolta föl, mit rombolt uralma sok évtizede alatt a kommunista csőllátás: lélekből, morálból, gazdaságból, művészetben.

Mondhatta a hatalom erőlködő hangja, hogy: „Hallják, ezt nevezik demagógiának!”, az irodalom már akkor visszanyerte autonómiáját, amikor a valódi önállóságtól és szabadságtól még évek történelmi eseményei választották el.

És ma? Ma éppolyan fontos, ha nem még fontosabb az író autonómiája és kétféle szabadsága. Mert az csak az egyik: mit tud megjelentetni; a másik, a vérre menőbb: mire képes (amikor csak maga lehet az akadály és szándék) „szent örületben” a tehetség?